

ԿԻՄ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ, ԳՐԻԳՈՐ ՆԱԶԻԱՆՋԱՑԻՆ ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒ-
ԹԵԱՆ ՄԷՋ, ՀՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչութիւն, Երեւան, 1983 (263 էջ):

ՀՍՍՀ Գիտութիւններու Ակադեմիայի Արեւելագիտութեան Հիմնար-
կի գիտական խորհուրդի որոշումով լոյս տեսած է Կիմ Մուրատ-
եանի «Գրիգոր Նազիանզացին Հայ Մատենագրութեան Մէջ» ու-
սումնասիրութիւնը:

«Երեք մեծ կապաղովկիացիներէն» Գրիգոր Նազիանզացին ապրած
է Գ. դարուն: Ոչ միայն Հայ մատենագրութեան պատմութեան, այլեւ
ընհանրապէս Հայ բանասիրութեան համար անհրաժեշտ է անոր գործե-
րուն Հայերէն թարգմանութեանց բնագիւրներուն գիտական հրատարա-
կութիւններն ու անոնց մասին Հայ մատենագրութեան մէջ Հայերէն
մեկնութիւններուն եւ վկայակոչումներուն նշանակութեան գնահա-
տումը:

Աշխատասիրութեան «Ներածութիւն» բաժնին մէջ հեղինակը կը ներ-
կայացնէ այն բնագրական հրապարակումներն ու հետազօտութիւննե-
րը, որոնց մէջ կարելի է գտնել Նազիանզացիի ժառանգութենէն քաղ-
ուածքներ, կամ իր մասին գնահատութիւններ: Հեղինակը՝ ինչպէս կը
նշէ այստեղ, նպատակ ունեցած է որոշակի պատկերացում տալ Նազ-
իանզացիի Հայերէն թարգմանութեան ժամանակին, բնոյթին, ազդե-

ցութեան եւ գաղափարական-քաղաքական հետաքրքրութիւններուն մասին:

«Գրիգոր Նազիանզացիի Կեանքն ու Գործունէութիւնը» գլխուն մէջ հեղինակը մանրամասնօրէն կը քննէ Նազիանզացիի անուն-մականունին, ծննդեան թուականին, ուսումնառութեան վայրին եւ կենսագրութեան հետ առընչուող տարբեր կարծիքներն ու պնդումները:

Երկրորդ գլուխը՝ «Նազիանզացին եւ Հայերը», բաղկացած է զիրար լրացնող երկու բաժիններէ: Առաջին բաժինին մէջ հեղինակը հանգամանօրէն ցոյց կու տայ Նազիանզացիի անունան յիշատակութիւնը, իրմէ կատարուած զանազան վկայակոչումներն ու անոնց դրդապատճառները՝ հինգերորդ դարէն մինչեւ ուշ միջնադար: Առանձին-առանձին կը խօսուի Ոորենացիի, Փարպեցիի, Շիրակացիի, Ստ. Սիւնեցիի, Ստ. Տարօնեցիի, Շնորհալիի, Տաթեւացիի, Որոտնեցիի եւ այլոց կատարած վկայակոչութիւններուն մասին: Հայ մատենագիրներն ու հոգեւոր գործիչները՝ հաւատքի եւ այլ վէճերու առընչութեամբ յաճախ դիմած են այս մեծ գործիչին. այստեղ հեղինակը ճիշդ կերպով դիտել կու տայ, թէ՛ «դատելով հայ մատենագիրների վկայութիւններից՝ Նազիանզացին մեզանում յիրաւի մեծ համարում է ունեցել, իսկ նրա աշխատութիւնները դիտուել են զօրեղ կռուաններ՝ հաւատի շուրջ ծաւալուած վէճերին մասնակցելիս» (էջ 36):

Երկրորդ բաժինը նուիրուած է Նազիանզացիի երկերուն մէջ հայերու յիշատակութեան: Այստեղ՝ հեղինակը զանազան համեմատութիւններով ու սրամիտ բացատրութիւններով կը փորձէ մեկնարանել հայերու մասին Նազիանզացիի դիտողութիւններուն էութիւնն ու դրդապատճառները:

Երրորդ գլուխը՝ «Մատենագրական Ժառանգութիւնը», նոյնպէս բաղկացած է երկու բաժիններէ: «Հեղինակային պատկանելիութեան հարցեր եւ վերագրուող գրուածքներ» բաժնին մէջ հեղինակը ի մի բերելով Նազիանզացիի գործերուն պատկանելիութեան մասին հայ մատենագրութեան մէջ առկայ հաղորդումները, կը վերազնահատէ կամ ցոյց կու տայ անոնց՝ հայկական միջավայրի մէջ զանազան պատճառներով Նազիանզացիին վերագրուելուն հանգամանքները: Կիմ Մուրատեանը բանասիրական, մատենագիտական, ձեռագրային եւ աղբիւրագիտական խոր քննութեան կ'ենթարկէ «Հարցումն Բարսեղի եւ Ս. Գրիգորի Աստուածաբանին» խորագիրը կրող երկը, որուն երեք ձեռագրախումբերու խմբագրութիւններուն մանրագնին ու համադրական քննութենէն ետք կու գայ այն համոզիչ եզրակացութեան որ «Հարցմունք»-ի տարբեր ձեռագրախումբերու «բնագրերը երբեւէ նոյն տեսքն ունէին: Որ նշուած երեք բնագրերն էլ նոյն հիմքի վրայ են

գոյացել, թւում է, կասկածից վեր է» (էջ 67): Այնուհետեւ հեղինակը կը ջանայ ցոյց տալ, թէ «Հարցմունք Գրիգորի» հետագայ խմբագրութիւնները յառաջացած են «Տեսութիւն Յաղագս Հաւատոյ» բնագրին հիմքին վրայ:

«Նազիանզացու գիրք-ժողովածուները եւ դրանց հայերէն խմբագրութիւնները. Մատենադարական վաստակի ընդհանուր գնահատութիւն» բաժնին մէջ, հեղինակը գիտական բարեխիղճ աշխատանք կատարելէ ետք կը ներկայացնէ եւ կը պարզաբանէ Նազիանզացիի մատենադարական ժառանգութեան հայերէն թարգմանութիւններու յայտնի չորս գիրքերը եւ անոնց խորագիր-անուանումներուն յառաջացման եղանակը, ապա՝ մի առ մի ներկայացնելէ ետք Մխիթար Այրիվանեցիի ճառընտիրին մէջ պահպանուած թարգմանութիւնները, հեղինակը կը լրացնէ պելճիքացի Կի Լաֆոնթենի «La Traduction Manuscrite de la Version Arménienne du Discours de Gregoire de Nazianze»-ի մատենագիտութիւնը, որմէ դուրս մնացեր էին Մաշտոցի անուան Մատենադարանի մէջ պահուող կարգ մը թուղթեր, ճառեր եւ չափածոյ ստեղծագործութիւններ (էջ 74-82):

«Նազիանզացու մատենադարական ժառանգութեան հայերէն թարգմանութիւնների հետքերը» գլխուն առաջին մասին մէջ ամփոփ կերպով կը հրամցուին հայագիտութեան մէջ առ այսօր արտայայտուած Նազիանզացիի երկերուն հայերէն թարգմանութեանց բնոյթն ու ժամանակը շօշափող զանազան կարծիքներն ու դատողութիւնները: Հեղինակը իրաւացիօրէն կը նշէ որ մինչեւ այսօր «չունինք Նազիանզացու մատենադարական վաստակի հայերէն թարգմանութիւններն արժեքաւորող հետազօտութիւն» (էջ 104): Այս գլխուն մէջ կը խմբաւորուին «Դամբանական»-ի յունարան թարգմանութեան առանձնաշատկութիւնը եւ ինքնատիպութիւնները: Այնուհետեւ՝ բազմապիսի նմանութիւններ քաղելով Կորիւնի «Վարք Մաշտոցի» ստեղծագործութենէն եւ «Դամբանական»-ի հայերէն ու յունարէն բնագրերէն, հեղինակը կը հասնի այն եզրակացութեան թէ՛ «Վարք Մաշտոցի» անմիջական աղբիւրը «Դամբանական»-ի հայերէն թարգմանութիւնն է, իսկ վերջինս՝ հայերէնի թարգմանուած է մինչեւ 443-451 թթ., այսինքն՝ «Նախքան հայ ինքնուրոյն մատենագրութեան առաջին գործի հեղինակուելը» (էջ 123):

Աշխատասիրութեան ամենէն արժեքաւոր մասերէն մէկը պէտք է նկատել «Նազիանզացու Գիրք-ժողովածուները Ոորենացու Աղբիւր» հատուածը (Գլուխ Դ.), ուր վարպետօրէն կը բացատրուի Նազիանզացի-Ոորենացի ընդհանրութիւններու իրողութիւնը եւ կը կատարուի հետեւեալ հաստատումը. «Ոորենացու քաղումները բնագրական երկուստեք ճշգրտումների հնարաւորութիւն են տալիս, որ

նկատի պիտի ունենալ թէ նրա եւ թէ Նազիանզացու երկերը գիտական հրատարակութեան պատրաստելիս» (էջ 142):

Հատորի վերջին երկու գլուխները արժեքաւոր ներդրում են Նազիանզացիի եւ հայ մատենագրութեան թէ՛ վաղ թէ՛ համեմատաբար աւելի ուշ շրջաններու հետ ունեցած աղերսներու լուսաբանման աշխատանքին մէջ: Երկու հարիւրի հասնող ձեռագիրներու գրականագիտական եւ աղբիւրագիտական վերլուծումներու համատեղութեամբ վերջին երկու գլուխներու մէջ հեղինակը կը յաջողի լուծել հեղինակային պատկանելիութեան փոխվերագրումներու եւ նոր խմբագրութիւններու ծագման խնդիրները:

Նազիանզացիին նուիրուած աշխատութիւնը ունի նաեւ «Յաւելուած» բաժին մը, ուր Կիմ Մուրատեանի բնագրագիտական մանրակրկիտ ջանքերուն շնորհիւ գիտական շրջանառութեան մէջ կը գրուին հայ ձեռագրական հաւաքածոներու մէջ ցրուած «Յինքն Յագարակէ Անդրէն Եկեալ», «Յինքն եւ ի Բանս Երկրորդ» եւ «Ի Կեսարիոս Եղբայրն Իւր» ճառերը:

Կիմ Մուրատեանի այս աշխատասիրութիւնը երիտասարդ գիտնականի լուրջ ներդրում է հայ բանասիրութեան եւ բիւզանդագիտութեան մէջ: